

VIANOČNÁ DOHODA O SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADE – VÝZNAMNÝ DOKUMENT PROTIFAŠISTICKÉHO ODBOJA

Ladislav Hubenák

Národy Československa prežívali v období rokov 1938 - 1945 jednu z najťažších etáp svojich novodobých národných dejín. Mníchovská dohoda v jeseni 1938 tvorila začiatok nového delenia Európy a ďalší krok na ceste likvidácie Československa. 14. a 15. marca 1939 bol proces likvidácie samostatného československého štátu ukončený, na území Československa vznikli na jar 1939 tri formy nacistickej nadvlády. Došlo však i k vnútornej kríze československej štátnosti, vyvierajúcej zo sociálnych, ale najmä z národnostných rozporov. Mníchov a 14. a 15. marec 1939 znamenajú deštrukciu buržoáznej "štátnej idey" ČSR.

Zápas o nový československý štát prebiehal po celú dobu rokov 1939-1945 a tiahne sa ako červená nit celou históriou českého a slovenského odboja. Záporný postoj k československej štátnej ideji, ktorý bol vlastný predovšetkým národnostným menšinám, sa presadzoval i na Slovensku, kde sa oberalo trpké ovocie teórie i praxe čechoslovakizmu, neuznávajúceho svojbytnosť a rovnoprávnosť slovenského národa. Na Slovensku po rozbití ČSR bola myšlienka československej štátnosti silne zdiskreditovaná. Preto v začínajúcom odboji bolo veľmi ťažké propagovať heslo obnovy Československa. Za ideou ČSR stálo v tomto období len povedomie českého národa, pomerne úzka vrstva slovenskej i českoslovakistickej opozície a zhruba do konca roku 1939 i slovenskí komunisti. Vo väčšine slovenského ľudu vzbudzovala predmníchovská republika zlé spomienky, ale o inej forme spoločného štátu Čechov a Slovákov neboli ešte žiadne konkrétne predstavy.

Na Slovensku sa začína odbojová politika komunistickej strany formovať koncom roku 1938, najmä po žilinskom zasadnutí vedenia KSČ pre Slovensko, kde bolo rozhodnuté pripraviť stranu na ilegálny boj. Hneď po vyhlásení autonómie prišiel úder reakčných síl - 9. októbra 1938 bola činnosť KSČ na Slovensku zakázaná. Obdobie prechodu do ilegálneho života, vybudovanie nového ilegálneho vedenia i organizačnej siete trvá takmer celý rok.

Odlišné podmienky Slovenska v porovnaní s českými krajinami si vyžiadali organizačné osamostatnenie slovenskej časti KSČ. Jej krajiniské vedenie sa v máji 1939 zmenilo na ilegálne vedenie KSS. Komunis-

tická strana Slovenska sa nestala novou sekciou Komunistickej internacionály. Jej utvorenie si vynútili praktické potreby straníckej práce. Jednota KSČ, jednota politickej línie a spoločné vedenie v Moskve sa zachovali.

Vedenie KSČ pokračovalo v tomto období v línii, ktorú si ujasnilo už po Mníchove na októbrovom zasadnutí ÚV KSČ. Strana začleňovala oslobodzovací boj nášho ľudu do širšieho rámca boja všetkých národov proti nacizmu, za demokraciu a politický a sociálny pokrok. Jej politika bola pretkaná myšlienkou medzinárodnej solidarity proletariátu a všetkých odporcov fašizmu. Bola zameraná v duchu internacionalistických proklamácií a smerníc Komunistickej internacionály. KSČ orientovala v zahraničnopolitickom zmysle odboj na protifašistický front ľudových nás mierumilovných štátov a na Sovietsky sväz. Počítala s tým, že prvá socialistická veľmoc sa stane rozhodujúcim činiteľom pri usporiadaní budúcej Európy a sveta.

KSČ od začiatku odboja zdôrazňovala úlohu aktivizovať hnutie odporu. Vychádzala pritom z predpokladu, že rozhodujúca úloha prípadne domácejmu odboju a poslaním zahraničnej akcie bude dopĺňať tento boj. Preto počítala so širokým sociálnym zväzkom tých vnútorných síl, ktoré sa zjednotia v protinacistickom boji a predpokladala rozhodujúcu pozíciu komunistov v odbojových orgánoch. Celú situáciu antifašizmu, situáciu v Európe i vo svete, zmenili a ovplyvnili na jeseň r. 1939 podstatne dve udalosti: uzavretie sovietsko - nemeckého paktu a onedlho na to vypuknutie druhej svetovej vojny.

V prvej fáze odboja politickoprogramová koncepcia slovenských komunistov bola odvodená z línie KSČ a aj hlavné heslo "Za slobodné Slovensko v slobodnom Československu" bolo vytýčené v emigrácii spoločne. Ale starý model Československa sa definitívne prežil. Spomínané heslo sa ukázalo úzke, dostávalo komunistov do izolácie a na jeseň 1939 členovia slovenského vedenia žiadajú zmenu politickej línie.

Nesúhlas s týmto heslom za daných podmienok odôvodňovali tým, že sa nehodí pre Slovensko, lebo slovenský ľud má ešte značné ilúzie o slovenskom štáte a že ešte nevie, o aké Československo ide: či o benešovské, alebo o nejaké iné.

Po predchádzajúcich konzultáciach doma obrátil sa ÚV KSČ s dotazom k moskovskému vedeniu: "Oznámte, či sa má v našich heslách hovoriť o novom slobodnom Československu. Heslo národného a sociálneho oslobodenia Čechov a Slovákov celý problém nevyčerpáva. Jedná sa o vzťah Čechov a Slovákov, rovnako ako o budúcu štátnu formu." V marci 1940 boli ilegálnemu ÚV KSČ poslané depeše z Moskvy, v ktorých sa okrem iného uvádza: "Naše predvojnové heslá sa musia zmeniť. Pod heslom "obnovenia Československa" sa teraz skrývajú imperialistické a protisovietske

plány. Národnostná otázka stojí teraz inak, redukuje sa na problém Čechov a Slovákov. Tvrdíme výslovne, že pre našu stranu platí heslo úplného sebaurčovacieho práva pre Čechov a Slovákov. Sebaurčovacie právo znamená právo na samostatnú štátnu existenciu. U Čechov bojujeme za obnovu národnej a štátnej slobody. U Slovákov bojujeme za plnú suverenity terajšieho slovenského štátu. Boj za sebaurčovacie právo odlišuje našu cestu od cesty svetového imperializmu a Beneša ... Slovenský štát je daná základňa pre boj za plnú slobodu Slovákov. Budúci pomer medzi českým a slovenským štátom je otázka sebaurčenia oboch národov a závisí od vojnových udalostí (a výsledkov, poznámka J. Dimitrova)".¹⁾

Zmena hesiel KSČ v pomere k obnoveniu ČSR ako strategickému cieľu formulovaná v depeši ÚV KSČ z marca 1940 bola motivovaná nielen vnútornými, ale i medzinárodnopolitickými aspektami.

Po konzultáciách s Prahou i Moskvou na jar 1940 vytýčil ilegálny ÚV KSS nové heslo "Za slobodné Slovensko". Komunistická strana považovala za prvoradú úlohu organizovať boj za zvrhnutie fašizmu. Otázky vnútorného usporiadania republiky sa v prvých rokoch národnooslobodzovacieho boja ešte nestavali do popredia. Ilegálny Hlas ľudu ešte aj v septembri 1941 písal: "Otázka samostatného štátu, autonómia, alebo federácia s bratským národom českým je dnes otázkou drúhoradou a bude sa riešiť až po porážke a zničení nemeckého fašizmu. A o túto porážku sa musíme všetci zo všetkých síl pričiniť, lebo toto je dnes hlavné a rozhodujúce."²⁾ Preba pripomenúť, že v období druhej svetovej vojny bolo na obnovenie ČSR niekoľko názorov. Z hľadiska cieľa národnooslobodzovacieho boja veľmi dôležitú úlohu hrala otázka pomeru Čechov a Slovákov v novej republike. Kým komunistická strana stála na stanovisku požadujúcom rovnoprávnosť Čechov a Slovákov demokratizáciou politického života krajiny a žiadala, aby republika bola štátom dvoch rovnoprávných národov, buržoázni emigranti zotrvali na nacionalistickom, vývojom prekonanom stanovisku o jednotnom československom národe. V odboji organizovanom Benešom sa okrem toho do napadnutia Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom objavovali výslovne protisovietske a protikomunistické tendencie. A komunisti doma v ilegalite sledovali aj to, čo robí a čo svojou činnosťou sleduje československá vláda v Londýne. ÚV KSS napr. v júli 1942 kritizoval a odmietal Benešove reakčné koncepcie konfederácie s Poľskom.

V prvom období ilegálneho boja zrodilo sa na Slovensku nesprávne heslo "Za sovietske Slovensko", ktorého propagovanie odrádzalo od spolupráce s komunistami občianske odbojové zložky a znemožňovalo budovať

1) Odboj a revoluce, Správy IV, 1966, č. 4.

2) Hlas ľudu, september 1941.

najširší národný front na platforme národnoslobodzovacieho boja. Toto heslo, nech bolo subjektívne akokoľvek dobre myslené, zužovalo front slovenských bojovníkov proti fašizmu. Tento vývoj je završený Programom KSS z marca a mája 1941, ktorý vytýčil boj za slovenskú sovietskú republiku pod výlučným vedením komunistickej strany. Absolutizovanie triednej, socialistickej stránky v odbojovej koncepcii nesmerovalo do čela národa, ale vytváralo reálne nebezpečie izolácie. Prekonanie tohto sektárskeho hesla bolo predpokladom preto, aby sa komunisti stali uznávanou národnou silou.

Program KSS z 1. mája 1941 vytýčil boj za slovenskú sovietskú republiku pod výlučným vedením komunistickej strany. To prakticky znamenalo ľavičiarsky pomer k tým silám v slovenskej spoločnosti, ktoré nesúhlasili s ľudáckym režimom. Možnosti, ktoré na Slovensku nesporne boli, komunisti plne nevyužili. A tak začiatok nemecko-sovietskej vojny zasiahol slovenský odboj nezjednotený. Tieto názory sa prekonávali len pomaly a postupne. Niektorí komunisti na Slovensku, zapojení na činnosť 4. ilegálneho ÚV KSS, ešte aj začiatkom r. 1943 videli najväčšiu záruku realizácie práva slovenského národa na sebaurčenie v pripojení Slovenska k Sovietskemu zväzu.³⁾

K prvej podstatnejšej zmene došlo až po prepadnutí ZSSR hitlerovským Nemeckom, keď Sovietsky zväz nadviazal diplomatické styky s londýnskou vládou č skoslovenskej emigrácie. No pretože londýnska vláda zotrvala vo svojich rozhlasových prejavoch na stanovisku jednotného československého národa, na Slovensku ešte veľmi dlho doznievalo heslo "za sovietske Slovensko". Po vypuknutí nemecko-sovietskej vojny bolo len postupne prekonávané, malo dlhú životnosť a u niektorých slovenských odbojárov sa udržiavalo až do Slovenského národného povstania.

Na jar 1941 moskovské vedenie KSČ uvažovalo, či už dozrel čas, aby sa na Slovensku propagovalo heslo "Československo" a dospelo k názoru, že takýto čas ešte nenastal, pretože bolo treba prihliadať k zmenám, ku ktorým došlo na jar roku 1939.

Vstup ZSSR do vojny zásadne zmenil vojenskú situáciu. Nemecká porážka napriek dočasným víťazstvám, ktoré Nemci zaznamenali - stávala sa reálnou nádejou. V súvislosti s tým sa podstatne zlepšila i pozícia československej veci v medzinárodnej politike, pretože pre jej definitívny úspech bola porážka hitlerovského Nemecka základným predpokladom. ZSSR bol prvý, ktorý bez výhrad uznal československú vládu v exile, uzavrel s ňou 19. júla 1941 spojeneckú dohodu a vyslovil sa pre obnovu ČSR v predmníchovských hraniciach.

³⁾ J. J a b l o n i c k ý, Slovenské národné povstanie - nová fáza v riešení vzájomných vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, Historický časopis XII, 1946 č. 3.

Od roku 1942 sa na Slovensku pripravuje pôda na organizovanie národnej odbojovej jednoty.

Medzi odbojármi sa ujímal názor, že k československým zahraničným orgánom treba mať pozitívny vzťah, ale odbojovú politiku na Slovensku treba robiť samostatne. Postupne sa začína v odboji črtiť možnosť formovania celonárodného bloku, ktorý by sa spoločne usiloval o obnovenie Československa.

Moskovské vedenie KSČ v roku 1942 v otázke vzťahu Čechov a Slovákov a obnovenia Československa presadzovali dvojjedínú úlohu. To znamenalo: Zotrúvajúc naďalej pri heslách samostatného Slovenska, zdôrazňovalo "potrebu postupne presviedčať, že je účelné pre oba národy, keď budú po vojne v jednom štáte".⁴⁾ Nešlo teda už v tom čase o konečné vyrešenie štátoprávnej otázky, ale o obnovenie cesty, aby Česi a Slováci, ako suverénne národy, už počas národnoslobodzovacieho boja sami rozhodli o svojom ďalšom štátnom živote.

Roku 1943 vytýčilo moskovské vedenie KSČ a v zhode s ním aj ÚV KSS heslo boja za obnovenie ČSR ako spoločného štátu rovnoprávných Čechov a Slovákov. Od druhej polovice roku 1943 vedenie ilegálnej KSS už nepresadzovalo koncepciu sovietskeho a samostatného Slovenska. Piaty ilegálny ÚV KSS zhodne s moskovským vedením KSČ stál dôsledne na platforme československej štátnej myšlienky. Pritom KSS sa orientovala na vytvorenie novej republiky, ktorá bude rovnoprávnym štátom Čechov a Slovákov. Pre českých a slovenských komunistov stalo sa právo na sebaurčenie oboch našich národov nesporným.

Piaty ilegálny ÚV KSS v úsilí o zjednotenie všetkých demokratických a opozičných síl v boji proti hitlerovskému a ľudáckemu fašizmu uzavrel dohodu s ďalšími politickými skupinami, hlásacimi sa k uvedenému boju, a tak vznikla Slovenská národná rada ako jednotné slovenské politické vedenie protifašistického boja, ktorá sa postavila vo vyhlásení na Vianoce 1943 za myšlienku jednotného štátu Čechov a Slovákov.

Rok 1943 je rozhodujúci v novej orientácii odboja i v kryštalizácii predstáv na vývoj smerujúci k obnove československej štátnosti. "Otázka vytvorenia jednotného odbojového centra na Slovensku bola kľúčovou otázkou ďalšieho vývoja národnoslobodzovacieho zápasu" - hovorí jeden z vedúcich činiteľov V. ilegálneho ÚV KSS dr. Gustáv Husák.⁵⁾ Predstavitelia ilegálnej KSS nadviazali od leta 1943 kontakty a rozhovory so všetkými významnejšími odbojovými skupinami na Slovensku. Išlo v podstate o tri prúdy opozičných, demokratických či odbojových skupín

⁴⁾ M. K r o p í l á k, Československo a politický vývoj našich národov (1918-1968), Polstoročie republiky, VPL, Bratislava 1968.

⁵⁾ G. H u s á k, Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, Bratislava 1964, str. 57.

(okrem odbojových skupín v armáde): a) skupín bývalých sociálnych demokratov b) skupiny buržoázneho, či tzv. "občianskeho" tábora a c) opozičné prúdy v HSĽS.

Podstatná časť týchto rozhovorov prebiehala od polovice roku 1943 do konca roku 1943 a vyústila do vytvorenia SNR. V rokovaní sa sledovalo a sondažovali možnosti spolupráce, jednotného postupu, vytvorenia a upevnenia širokého frontu antifašistických síl. Piaty ilegálny ÚV KSS (K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský) stál pred ťažkou úlohou - pred úlohou uzavretia dohody s buržoáznymi partnermi. Jemu propadla náročná úloha vrcholnej fázy národnoslobodzovacieho hnutia - politicky a organizačne pripraviť a zabezpečiť otvorené bojové vystúpenie slovenského ľudu proti fašizmu. Jednou z etáp na príprave tejto úlohy bolo aj vytvorenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, na platforme antifasištického národného frontu, ako politickej reprezentantky slovenského národa, ktorá zjednocovala všetky demokratické a protifašistické sily na Slovensku.

V rokovaní sa vytvorili základné podmienky pre politickú dohodu a ich výsledkom bolo ustanovenie spoločného politického orgánu v septembri 1943 - Slovenskej národnej rady, ako najvyššieho orgánu jednotného národnoslobodzovacieho hnutia na Slovensku. V ilegálnej Slovenskej národnej rade boli okrem komunistov zastúpené i iné politické smery, ktoré sa prihlásili na stranu antifašistického boja a tvorili tzv. občiansko-demokratický blok. Členmi ilegálnej SNR sa stali Karol Šmidke, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský za KSS. Za občiansky blok zakladateľmi SNR sa stali Ján Ursíny, Jozef Lettrich a Matej Josko. Na začiatku roku 1944 do ilegálnej SNR ešte koptovali sociálneho demokrata dr. Ivana Horvátha a národohospodára dr. Ing. Petra Začku. Vytvorená ilegálna Slovenská národná rada bola zložená paritne: štyria členovia za socialistický smer a štyria členovia za tzv. občianske skupiny.⁶⁾

Vytvorenie Slovenskej národnej rady malo osobitný význam pre úspešný odboj slovenského ľudu proti fašizmu, lebo boj za oslobodenie slovenského národa a obnovenie ČSR dostal jednotné domáce politické vedenie a rozmnožili sa rady účastníkov protifašistického odboja.

V. ilegálny ÚV KSS vychádzal vo svojom úsilí o vytvorenie jednotného odbojového centra z usnesenia prezídia Exekutívy Komunistickej internacionály z 5. januára 1943, v ktorom sa hovorí: "Dnešný boj českého a slovenského národa má charakter národného oslobodzovacieho boja, jeho cieľom je národné oslobodenie týchto národov spod hitlerovského jarma. KSČ vedie tento boj v národnom fronte všetkých protihit-

⁶⁾ Slovenská národná rada 1943 - 1949, Bratislava 1949, s. 15.

lerovských síl bez ohľadu na politickú príslušnosť a sociálny pôvod, pričom závisí od aktivity a rozvážneho politického vedenia strany, či bude mať robotnícka trieda v tomto národnooslobodzovacom boji vedúcu úlohu."⁷⁾

Ustanovením Slovenskej národnej rady sa vytvorilo rozhodujúce jadro slovenského odboja a položili sa základy slovenského národného frontu. V organizácii národného frontu a jednotného odbojového vedenia predbehlo Slovensko české krajiny. Vo forme Slovenskej národnej rady začala sa formovať nová vedúca politická reprezentácia slovenského národa, s ktorou vstúpil do vrcholného obdobia protifašistického boja a národnej a demokratickej revolúcie. Komunisti, z iniciatívy ktorých Slovenská národná rada vznikla, urobili významný krok a splnili veľkú úlohu na svojej ceste k vedúcej úlohe v národe.

Vznik ilegálnej Slovenskej národnej rady spadal do obdobia, ktoré sa z hľadiska vonkajšej, zahraničnopolitickej situácie vyznačovalo zásadným preskupením triednych síl v prospech protifašistickej koalície na čele so Sovietskym zväzom. Z hľadiska vnútropolitického charakterizuje situáciu rozvoj celého národno-oslobodzovacieho hnutia na Slovensku do značnej šírky, aktivizácia slovenskej protifašistickej a protihitlerovskej buržoázie spojená s narastaním alibizmu v celom štátnom aparáte tzv. slovenského štátu i v radoch HSĽS a ďalší mohutný rozvoj ľudového odboja.

Buržoázných odbojových skupín a skupiniek bolo na Slovensku v druhej polovici roku 1943 už niekoľko. Skupina Flóra vypracovala 10. februára 1943 memorandum, napísané v duchu oddanosti Benešovi a československej vláde v Londýne, velebiace predmníchovskú republiku, ktoré v marci 1943 doručili do Londýna. Memorandum sa malo stať ideovou platformou hnutia odporu na Slovensku.

V roku 1943 začal organizovať svoju odbojovú skupinu významný slovenský politik z medzivojnového obdobia dr. Vavro Šrobár, v snahe stať sa vedúcou osobnosťou slovenského odboja. Nadviazal aj kontakty s protifašistickými orientovanými dôstojníkmi v slovenskej armáde, aby vytvoril celonárodný odbojový orgán, ústredný orgán slovenského odboja - Krajinský národný výbor. Úsilie podriadiť tento orgán politickým cieľom Benešovej odbojovej skupiny bolo hlavnou prekážkou dorozumenia s rozhodujúcou politickou silou slovenského odboja - s komunistami. Výsledkom Šrobárovej aktivity bolo rozsiahle memorandum z 2. augusta 1943, ktoré sa zameriavalo väčšinou na problémy aktuálne v dobe prevratu, teda na udalosti v čase priameno oslobodzovania Slovenska. Do Londýna sa memorandum dostalo cez Ženevu ako memorandum piatich býva-

⁷⁾ Prehľad dejín KSČ na Slovensku, Bratislava 1971, s. 278.

lých ministrov. V tomto období mal Beneš a československá emigrantská vláda pomerne pravidelný styk s niektorými domácimi nekomunistickými skupinami. V popredí Benešovej pozornosti bol Šrobár a jeho memorandum, v ktorom sa orientuje viac - menej na vojenský prevrat, bez výraznejšej účasti komunistov.

Najsilnejší a politicky najvplyvnejší boli šrobárovcí a jednotlivci zoskupení okolo dr. Lettricha a Ursínyho, ktorí mali vybudované spoľahlivé spojenie s československou vládou v Londýne.

Určité oživenie nastalo roku 1943 aj medzi niektorými sociálnymi demokratmi, ktorí však boli bez vlastnej ilegálnej organizácie a bez významnejších vodcov. Časť z nich sa politicky a ideologicky orientovala na londýnsku buržoázu emigráciu (J. Kapinaj, V. Polák, A. Bahurinský), druhí (D. Ertl, dr. I. Horváth, dr. J. Šoltész) mali blízko ku komunistickej strane. Predstavitelia ilegálnej ÚV KSS sa orientovali takmer výlučne len na ľavých sociálnych demokratov.⁸⁾

Väčšina z buržoázných odbojových skupín bezvýhradne podporovala Benešovu koncepciu obnovy Československa i s fiktívnou ideou československej národnej jednoty. To všetko viedlo slovenských komunistov a ich V. ilegálne vedenie k odmietnutiu spolupráce s týmito skupinami a k vytvoreniu ústredného politického orgánu slovenského odboja - Slovenskej národnej rady - spolu s predstaviteľmi tých občianskych a antifašistických zložiek, ktoré stáli na platforme svojbytnosti slovenského národa, usilovali o obnovu československej štátnosti za predpokladu uplatnenia zásady rovnoprávného vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi a ktoré odboj nezužovali výlučne na zahraničnú alebo len vojenskú akciu, ale chápali ho ako nevyhnutný prejav aktivity širokých vrstiev národa na zvrhnutie fašistického režimu a za obnovenie demokratického a sociálne spravodlivého spoločenského usporiadania.⁹⁾ Vytvorenie Slovenskej národnej rady a prijatie Vianočnej dohody znamenalo výrazný úspech progresívnych zložiek odboja pod vedením komunistov, pretože svojim obsahom a zameraním prekonalo predchádzajúce zjednocovacie pokusy a odsunulo do pozadia memorandum Flóry z februára 1943 a memorandum Šrobárovej skupiny z augusta 1943. Vytvorená Slovenská národná rada postavila teda svoj antifašistický a národný program boja za obnovu Československa, ale bez akejkoľvek servilnosti voči Benešovi a emigrantskej vláde. Nástup nového vedenia KSS a uzavretie dohody o vytvorení ilegálnej SNR sa stalo historickým medzníkom, pretože sa vytvorili prvé základné politické a organizačné predpoklady na široký rozmach

⁸⁾ J. J a b l o n i c k ý, Slovensko na prelome, Bratislava 1965, 25-27.

⁹⁾ V. P l e v z a, Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971, 162.

národnoslobodzovacieho boja, ktorý vyvrcholil v Slovenskom národnom povstaní.

Prvým významným a zakladajúcim dokumentom ilegálnej Slovenskej národnej rady je Vianočná dohoda z decembra 1943, prijatá po predchádzajúcich rokovaní oboch partnerov prebiehajúcich od septembra až do decembra 1943.

V intenzívnych rokovaní sa postupne vyjasňovali a upresňovali stanoviská oboch zložiek odboja a ich výsledkom bolo obsiahly politický program - Vianočná dohoda o SNR. Tento program - dohoda so svojim obsahom dotýkal dvoch základných otázok:

1. ustanovenia ilegálnej SNR ako novej formy spoločného politického vedenia národnoslobodzovacieho boja a jedinej reprezentantky národnej suverenity doma, 2. úloh a cieľov SNR, teda vlastného politického programu ilegálnej SNR.

Politický a štátoprávny význam Vianočnej dohody spočíval predovšetkým v tom, že vyjadrovala funkciu ilegálnej Slovenskej národnej rady ako celonárodného slovenského orgánu pre organizovanie a vedenie antifašistického boja s tým, aby v príhodnej chvíli prevzala moc a vykonávala ju dovedy, kým ju neprevezmú slobodne zvolení zástupcovia slovenského národa.

Ďalší významný štátoprávny aspekt, ktorý obsahovala Vianočná dohoda bol v tom, že sa ilegálna Slovenská národná rada vyslovila za obnovenie spoločnej československej štátnosti, čo formuluje dohoda takto: "Želáme si, aby národ slovenský a národ český, ako najpríbuznejšie slovanské národy utvárali ďalšie svoje osudy v novej ČSR, spoločnom to štáte Slovákov a Čechov a na podklade princípu rovný s rovným".¹⁰⁾

Vianočná dohoda o SNR sa stala programovým dokumentom hlavného odbojového prúdu. V úvodnej časti dohody sa hovorí: "Ideové smery na Slovensku, ktoré i po 6. októbri 1938 zotrvali na zásadách protifašistickej demokracie a viedli dodnes aktívny odpor proti politickému, hospodárskemu a kultúrnemu znásilňovaniu slovenského ľudu a ktoré dnes reprezentujú skutočné zmýšľanie všetkých vrstiev slovenského ľudu, dohodli sa na vytvorení spoločného politického vedenia, ktorým bude Slovenská národná rada ako jediný reprezentant politickej vôle slovenského národa doma."¹¹⁾ Vianočná dohoda obsahovala tak úlohy odboja v poslednej jeho fáze, ako aj všeobecný program sociálno-politických a národnostných princípov budúceho československého štátu z hľadiska Slovenska.

10) Slovenské národné povstanie. Dokumenty, Bratislava 1965, 126 s.

11) Tamže, 125-126 s.

Základné úlohy a ciele Slovenskej národnej rady sú obsiahnuté v štyroch bodoch:

1. "Jednotne a centrálnne viesť boj slovenského národa za odstránenie nacisticko-nemeckého diktátu, vykonávaného i domácimi uzurpátormi politickej moci.

2. V príhodnej chvíli prevziať všetku politickú, zákonodarnú, vojenskú a administratívne výkonnú moc na Slovensku a vykonávať ju podľa vôle ľudu až do tej doby, kým slobodne zvolení zástupcovia ľudu nebudú môcť všetku moc prevziať.

3. Po prevzatí moci, len čo to bude možné, Slovenská národná rada sa postará, aby slovenský ľud si voľne a slobodne určil svojich zástupcov, ktorým SNR všetku moc odovzdá.

4. SNR bude vo svojej činnosti postupovať v dorozumení s čsl. vládou a celým zahraničným odbojom, ktorých prácu na medzinárodnom a vojenskom poli uznáva a ju podporuje".¹²⁾

Ďalšia časť dohody obsahuje zásady, z ktorých mala SNR, ako vedúci orgán národnooslobodzovacieho boja vychádzať vo svojej činnosti a zaujala v nich stanovisko k politickým a štátoprávnym otázkam.

Vo všeobecnej forme, vyjadrujúcej možnosti slovenskej národnej jednoty v protifašistickom boji, zachycuje Vianočná dohoda aj úlohy budúceho politického usporiadania.

Vychádzajúc z existencie nacionálnej samobytnosti slovenského národa prihlásila sa k spoločnému štátnemu zväzku s českým národom na základe princípu rovný s rovným.

Slovenská národná rada vyslovila želanie o nadviazanie úzkej spolupráce so všetkými slovenskými štátmi a národmi, najmä so ZSSR "v ktorom vidíme záštitu slobodného života všestranného rozmachu malých národov a slovanských zvlášť".

V otázke zahraničnopolitickej orientácie vytýčila Vianočná dohoda zásadu a požiadavku, aby sa budúca ČSR na poli zahraničnopolitickom i vojensko-politickom opierala o Sovietsky zväz. Zo strany domáceho slovenského odboja sa teda jednoznačne podporil kurz, ktorý bol obsahom novej československo-sovietskej spojeneckej zmluvy.

V oblasti vnútro politickej zdôraznila, že vnútorné usporiadanie budúcej ČSR má byť demokratické, že sa majú vykoreniť všetky fašistické, rasistické, totalitné a im podobné tendencie. Žiadala vyvarovať sa chýb a omylov minulosti. Myšlienku demokracie žiadala preniesť a uskutočniť aj na poli hospodárskom a sociálnom najmä rovnomerným rozdelením národného dôchodku, aby sa zabezpečil pre každého občana život ľudsky dôstojný. V demokratickom duchu sa malo rozvíjať školstvo i kul-

¹²⁾ Tamže, 126 s.

túra, mala sa zachovať sloboda náboženských vyznaní, ale mal sa vylúčiť vplyv cirkví na smer a vedenie štátu.

Záverový - 7. bod dohody - zdôrazňuje, že o definitívnej úprave týchto otázok rozhodnú - "a to menovite o ústavno-právnej úprave pomeru slovenského národa k národu českému - zo slovenskej strany výlučne slobodne zvolení (určení) zástupci slovenského národa."¹³⁾

Takýto štátoprávny program, s ktorým prichádzala Slovenská národná rada, mal pozitívny význam pri organizovaní antifašistického boja, ako aj pri formovaní nového pokrokového národného a štátneho vedomia slovenského ľudu v celonárodnom povstaní roku 1944, pretože sa dosiahla jednota rozhodujúcich antifašistických odbojových síl na Slovensku, čím sa otvorila cesta k prípravám ozbrojeného boja slovenského ľudu proti fašizmu a za obnovenie ČSR ako štátu dvoch rovnoprávných národov - Čechov a Slovákov.

Vnútrošný vývoj slovenského antifašistického boja nebol izolovaný od zahraničnopolitických udalostí, kde dochádza k zmene pomeru síl v prospech protihitlerovskej koalície. Významnou podporou zjednocovacieho procesu antifašistických síl na Slovensku stala sa Zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci, uzavretá medzi vládou ZSSR a ČSR 12. decembra 1943 v Moskve. Posilnila dovtedy len komunistami prebojúvanú orientáciu slovenského odboja na Sovietsky zväz, ako rozhodujúcu silu ozbrojených zápasov európskych národov proti nemeckému fašizmu a jeho spojencom.

Prosovietska zahraničná orientácia odboja KSČ a KSS za hranicami i doma spolu s československo-sovietskymi zmluvami a dohodami uzavretými za hranicami okupovaného Československa pomáhala vytvárať aj nové vzťahy medzi českým a slovenským národom. Spájali a zjednocovali celý československý odboj, oba naše národy v spoločný bojový zväzok po boku Sovietskeho zväzu do boja proti spoločnému nepriateľovi, hitlerovskému fašizmu. Zmluva prispela aj k izolácii domácej buržoázie a k podpore tých síl, ktoré boli skutočnými predstaviteľmi ľudových mas, k rastu autority komunistickej strany.¹³⁾

Program Slovenskej národnej rady bol teda v súlade s celkovou tendenciou vývoja československého národnoslobodzovacieho hnutia, ako bol manifestačne demonštrovaný podpísaním československo-sovietskej zmluvy a rokovaním prezidenta Beneša so zahraničným vedením KSČ v Moskve. Všetky súvislosti tohoto procesu ovplyvňovali činnosť a postavenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, ktorá sa čoraz výraznejšie uplat-

¹³⁾ Tamže, 126 s.

¹⁴⁾ L. H u b e n á k, Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi ČSR a ZSSR (Historicko-právny pohľad), Právny obzor č. 9, 1970, str. 786.

ňovala ako orgán zjednocujúci všetky protifašistické sily na princí-
poch spoločného boja.

Text Vianočnej dohody priniesol začiatkom roku 1944 kurier do Že-
nevy, odkiaľ bol prostredníctvom vyslanca Kopeckého zaslaný do Londýna
prezidentovi Benešovi a československej vláde. Beneš na túto dohodu
odpovedal 29. marca 1944 a vcelku s ňou súhlasil.¹⁵⁾

Slovenská národná rada však v odpovedi na Benešov odkaz odmietla
jeho snahu, aby sa problém existencie jedného či dvoch národov odložil
na neskorší čas zdôrazňujúc, že považuje "za nevyhnutné už v priebe-
hu podzemnej propagandy neprestajne zdôrazňovať a v prvej hodine ve-
rejného politického vystúpenia záväzne proklamovať naše stanovisko,
podľa ktorého nová republika bude spoločným štátom Čechov a Slovákov,
poskytujúcim obom národom ako rovnocenným partnerom možnosť svojprávne
si spravovať svoje záležitosti. Len detaily tejto zásady sa môžu upra-
vovať neskoršie. Princíp samotný mal však byť jasným výhľadom pre všet-
ky národy republiky už počas zápasu o jej obnovu, musí však byť zá-
kladným článkom prvého programového vyhlásenia každého zodpovedného
slovenského politického vedenia. Nie je to jedna z možností, ktorá sa
môže nahradiť možnosťou inou. Je to možnosť jediná, schopná byť bez-
pečnou základňou silnej republiky."¹⁶⁾ Londýnska vláda bola informova-
ná aj o ďalšej činnosti a opatreniach Slovenskej národnej rady.

Rozpory medzi londýnskou vládou a ilegálnou SNR sa prejavovali
najmä v názoroch na riešenie slovenskej otázky a jej štátoprávne vy-
jadrenie. Ilegálna SNR odmietla Benešov čechoslovakizmus a zdôrazňova-
la požiadavku uznania nacionálnej existencie Slovákov a budovanie spo-
ločného štátu na princípe "rovný s rovným". Vyplývalo to predovšetkým
z Benešovej politickej koncepcie obnoviť republiku v takej podobe,
v akej existovala až do roku 1938. To teda znamenalo, že Beneš v duchu
reštauračnej koncepcie a tzv. kontinuity predmníchovskej republiky a
v duchu presadzovania reakčnej teórie tzv. jednotného československého
národa sa usiloval obnoviť i na Slovensku v celom rozsahu režim pred-
mníchovskej republiky.

Stanovisko londýnskej vlády a dr. Beneša charakterizovalo vyhláse-
nie československej vlády v Londýne z 30. júna 1943, ktoré uznávalo
iba jednotný československý národ a centralistické spravovanie repub-
liky: "Čs. vláda berie najmä jednomyselne s vďakou a veľkým uspokoje-
ním na vedomie, že Slováci doma uznávajú československú vládu pod ve-
dením pána prezidenta dr. E. Beneša za jedine legálnu vládu nášho náro-

15) B. Husák, Svedectvo o SNP, c.d., 72; J. Jablonický, Slovensko na prelome,
c.d., s. 30.

16) Slovenské národné povstanie, c.d., 260 s.

da. Čs. vláda o tom ani chvíľu nepochybovala a práve preto dosiahla tiež uznanie všetkými spojenými a mnohými neutrálnymi štátmi za plno-právneho reprezentanta suverénneho československého národa....

Poučení tými tragickými udalosťami voláme i my po bratskej láske a československej jednote a zdôrazňujeme menovite tiež, že politiku budúcej ČSR treba viesť v budúcnosti tak, aby nekázeň politických strán nenarušila jednotu národa...

Čs. vláda bude i do tej doby, kým nenastanú normálne ústavné pomery, riadiť veci národa vo vedomí, že je za všetko počínanie zodpovedná obdivuhodnému a vernému suverénnemu národu československému."¹⁷⁾

Negatívne stanovisko k uznaniu samobytnosti Slovenského národa zo strany dr. E. Beneša a londýnskej československej vlády u Slovákov vzbudzovalo po skúsenostiach z predmníchovskej ČSR nedôveru, že pri obnovení ČSR dôjde len k púhej reštaurácii predmníchovských hospodársko-sociálnych i politických pomerov. Tieto skutočnosti nepodceňovalo ani vedenie KSS, ani ilegálna Slovenská národná rada uvedomujúc si, že len zásadné riešenie slovenskej otázky v budúcej obnovenej ČSR môže podmieniť úspech celonárodného ozbrojeného povstania proti klérofašistickej vláde i nemeckému nacizmu.

Slovenskému odboju nešlo však o akúkoľvek ČSR a tým menej o prostú reštitúciu predmníchovskej republiky, ktorá preň bola neprijateľná. KSS za najlepší spôsob riešenia národnostnej otázky v novej ČSR považovala federáciu, vychádzajúc i zo sovietskych skúseností pri riešení národnostnej otázky.¹⁸⁾

Do vzniku SNP myšlienku uznania samobytnosti slovenského národa a kritiku buržoázneho čechoslovakizmu z radov zahraničného odboja nastolili iba predstavitelia moskovského vedenia KSČ a tiež príslušníci komunistickej emigrácie v Anglicku. Preto Komunistická strana Slovenska a Slovenská národná rada museli bojovať za spravodlivé riešenie slovenskej otázky na dvoch frontoch proti fašistickému režimu slovenského štátu a proti šovinistickému postupu zahraničnej Benešovej vlády.

Celá činnosť V. ilegálneho ÚV KSS a SNR od jari 1944 cieľavedome smerovala k ozbrojenému povstaniu, k zvrhnutiu domáceho fašistického režimu a k vyhláseniu Československej republiky. Vývoj na Slovensku vyústil v celonárodné povstanie v auguste 1944. Došlo v ňom nielen k proklamácii ČSR, ktorá po prvý raz verejne na domácej pôde zaznela z Banskej Bystrice v Deklarácii SNR, ale i k bojovému vystúpeniu slovenského národa za túto ideu.

¹⁷⁾ Čechoslovák, 26. 7. 1943.

¹⁸⁾ Archív ÚV KSČ, fond KG XV/43.

Slovenské národné povstanie pripravila ilegálna Slovenská národná rada, ktorá ako sme už uviedli, vznikla z iniciatívy a úsilia ilegálnej KSS a jej predstaviteľov. Jej prvý programový dokument - Vianočná dohoda - bol v päťdesiatych rokoch predmetom kritiky ako buržoáznacionalistický a netriedny dokument. Treba pravda vidieť i nedostatky, ktoré dokument mal, ale treba ich skúmať z hľadiska konkrétnej historickej situácie daného obdobia. Komunistom sa nepodarilo do Vianočnej dohody presadiť napr. myšlienku národných výborov a partizánskych oddielov. Tomu sa buržoázni činitelia v SNR zatiaľ bránili, odvolávajúc sa aj na to, že londýnska československá vláda sa dovtedy v žiadnom dokumente nepostavila oficiálne za národné výbory a ozbrojené formy boja na domácej pôde.¹⁹⁾

Programová platforma ilegálnej SNR bola teda v porovnaní s požiadavkami KSS zúžená. Treba však uviesť aj to, že táto okolnosť neprekážala ilegálnej KSS zakladať bez ohľadu na buržoáznym partnerov v SNR aj ilegálne revolučné Národné výbory a pôsobiť, aby sa stali orgánmi hnutia odporu. Súčasne strana pripravovala aj ozbrojené partizánske hnutie. Vianočná dohoda bola teda dokumentom znamenajúcim nový prístup k politike národného frontu, k rozvíjaniu národnodemokratickej revolúcie i v prístupe k riešeniu otázky pomeru Čechov a Slovákov a k obnove ČSR na nových, demokratických základoch, dokumentom vychádzajúcim z uznesení Komunistickej internacionály a korešpondujúcim s nimi. V tomto smere splnil V. ilegálny ÚV KSS svoju úlohu, keď pripravil stranu na zodpovednú úlohu - postaviť na čelo pracujúceho ľudu v ozbrojenom povstaní proti fašizmu.

Vianočná dohoda predstavuje teda skutočne významný, historický dokument z dejín nášho národnoslobodzovacieho boja, dokument, ktorý tiež prispel k tomu, že naše národy Slováci i Češi - sa zaradili do veľkej rodiny demokratických národov bojujúcich za progresívny vývoj, za demokraciu, za sociálne i národné oslobodenie, za lepšiu budúcnosť ľudstva proti fašizmu.

¹⁹⁾ J. J a b l o n i c k ý, Slovensko na prelome, e.d., 29 s.

РОЖДЕСТВЕНСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ О СНС – ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫЙ ДОКУМЕНТ АНТИФАШИСТСКОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ

Ладислав Губенак

(Резюме)

Народы Чехословакии в 1938-1945 гг. пережили один из тягчайших периодов своей национальной истории нового времени. В эти годы народы Чехословакии вели борьбу за свое социальное и национальное освобождение против фашистских немецких оккупантов, а в Словакии и против клерофашистского правительства. Борьба за новое чехословацкое государство шла в течение всего этого периода и проходит красной нитью через всю историю чехословацкого движения сопротивления.

После крушения Чехословакии в марте 1939 г. для национально-освободительной борьбы в Протекторате Чехии и Моравии и в Словакии создались различные условия. В Словакии политика сопротивления Коммунистической партии начинает формироваться уже в конце 1938 г., когда было принято решение подготовить партию для подпольной борьбы. Различия в условиях в Словакии по сравнению с чешскими областями вызвали необходимость организационной самостоятельности словацкой части КПЧ. Ее областное руководство в мае 1939 г. переформировалось в подпольное руководство КПЧ. Единство КПЧ, единство политической линии и единство руководства в Москве, однако, сохранились.

В первой фазе движения сопротивления политическо-программная концепция коммунистов исходила из линии КПЧ и ее основной лозунг "За свободную Словакию в свободной Чехословакии" был выдвинут в эмиграции сообща. Осенью 1939 г. члены словацкого руководства, однако, выдвигают требование изменить политическую линию, так как названный лозунг оказался узким и приводил к изоляции коммунистов.

После обсуждения с Прагой и Москвой подпольный ЦК КПС весной 1940 г. выдвинул новый лозунг "За свободную Словакию". В первый период подпольной борьбы в Словакии родился лозунг "За советскую Словакию", который, однако, мешал сотрудничеству с коммунистами другим демократическим группировкам сопротивления, не давал возможности построить национальный фронт на платформе национально-освободительной борьбы, сужая тем самым фронт словацких борцов против фашизма.

С 1942 г. в Словакии постепенно подготавливается почва для организации национального единства сопротивления. Постепенно начинается в сопротивлении намечаться возможность формирования общенационального блока, который общими силами стремился восстановить Чехословакию.

В 1943 г. московское руководство КПЧ, а в согласии с ним и V подпольный ЦК КПЧ, выдвинули лозунг борьбы за освобождение Чехословакии как совместного государства двух равноправных народов - чехов и словаков.

Год 1943, решающий год в новой ориентации сопротивления и в кристаллизации представлений о развитии, направленном к восстановлению чехословацкой государственности. V подпольный ЦК КПС, стремясь объединить все демократические и оппозиционные силы в борьбе против гитлеровского и людяцкого режима, заключил соглашение с другими политическими группировками, готовыми присоединиться к этой борьбе. Так возник Словацкий Национальный Совет в качестве единого политического руководства антифашистской борьбой. Создание Словацкого Национального Совета сформировало решающее ядро словацкого движения сопротивления и заложило фундамент словацкого национального фронта.

Первым важным и учредительным документом подпольного Словацкого Национального Совета является Рождественское соглашение (декабрь 1943 г.). Эта программа-соглашение в своем содержании касалась двух основных вопросов:

- 1) создания СНС как новой формы общего политического руководства народно-освободительной борьбы и единого представителя национального суверенитета внутри страны;
- 2) задач и целей СНС, т.е. собственно политической программы подпольного СНС.

Политическое и государственно-правовое значение Рождественского соглашения заключается прежде всего в том, что в нем выразились функции подпольного СНС как всенародного словацкого органа для организации и ведения антифашистской борьбы с тем, чтобы он в соответствующий момент взял в свои руки власть и осуществлял ее до тех пор, пока ее возьмут свободно избранные представители словацкого народа.

Следующий важный государственно-правовой момент, содержащийся в Рождественском соглашении, заключался в том, что подпольный Словацкий Национальный Совет высказался за восстановление совместной чехословацкой государственности. Рождественское соглашение о СНС стало программным документом главного течения сопротивления в Словакии. Государственно-правовая программа, с которой выступил Словацкий Национальный Совет, оказала позитивное влияние при организации антифашистской борьбы, а также при формировании нового, прогрессивного нацио-

нального и государственного самосознания словацкого народа, вылившемся в общенародное восстание в 1944 г., так как было достигнуто единства решающих антифашистских сил сопротивления в Словакии, что открыло путь к подготовке вооруженной борьбы словацкого народа против фашизма и за освобождение Чехословакии как государства двух равноправных народов - чехов и словаков.

Программа Словацкого Национального Совета находилась в соответствии с общей тенденцией развития чехословацкого национально-освободительного движения, выразившейся в подписании чехословацко-советского договора и в переговорах президента Бенеша с зарубежным руководством КПЧ в декабре 1943 г. в Москве.

Текст Рождественского соглашения был послан чехословацкому правительству и д-ру Бенешу в Лондон. В статье дается оценка позиции лондонских деятелей к этому документу, в частности с их взглядами по решению словацкого вопроса и его государственно-правовому закреплению.

Рождественское соглашение о СНС декабря 1943 г., следовательно, представляет важный исторический документ в истории всей чехословацкой национально-освободительной борьбы, который в значительной степени содействовал идее восстановления совместного государства чехов и словаков, а также и тому, что оба наши народы примкнули к большой семье демократических наций, сражающихся против фашизма за лучшее будущее человечества.